

Світлана Мороз

кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого центру, Національний університет цивільного захисту; Харків, України

E-mail: ra_ekma@yahoo.com

Станіслав Бука

доктор економічних наук, професор, голова сенату, Балтійська Міжнародна Академія (Латвія)

E-mail: info@bsa.edu.lv

Інта Бука

магістр ділового адміністрування, проректор з міжнародної діяльності, Балтійська Міжнародна Академія (Латвія)

E-mail: inta.buka@bsa.edu.lv

Володимир Мороз

доктор наук з державного управління, професор, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна

E-mail: moroz32@rambler.ru

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ДУМКИ СТУДЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗВО ЩОДО СИЛИ ПРОЯВУ ДЕТЕРМІНАНТ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ

Анотація. В публікації висвітлено результати опитування студентів щодо сили прояву окремих детермінант якості вищої освіти. За результатами аналізу відповідей респондентів було встановлено факт домінування тих з складових змісту феномену якості вищої освіти, які пов'язані з формуванням конкурентних переваг фахівця та його здатністю до отримання більшого рівня заробітної плати. Найменша за силою прояву значущість у формуванні категоріального змісту якості вищої освіти на думку студентів відведена детермінантам можливості людини здійснювати особистісний розвиток та розуміти зміст подій навколо себе. В статті обґрунтовано напрями вдосконалення змісту та практики використання нормативно-правового механізму державного управління забезпеченням якості вищої освіти та подано пропозиції щодо зміни фокусу уваги у тлумаченні змісту відповідної категорії.

Ключові слова: якість вищої освіти; опитування студентів; сила прояву детермінант категорії якості вищої освіти; стандарти вищої освіти; критерії оцінювання якості освітніх програм; механізми державного управління.

Svitlana Moroz

Candidate of Public Administration (PhD), Senior Research Officer of Training Research and Production Center, National University of Civil Protection of Ukraine; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

Stanislav Buka

Doctor of sciences (economics), professor, head of senate academy, Baltic International Academy (Latvia)
E-mail: info@bsa.edu.lv

Inta Buka

MBA, Vice-rector for International Cooperation, Baltic International Academy (Latvia)
E-mail: inta.buka@bsa.edu.lv

Volodymyr Moroz

Doctor of sciences (Public Administration), Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»,
E-mail: moroz32@rambler.ru

**ANALYSIS OF THE OPINION OF STUDENTS OF DOMESTIC
REPORT ON THE FORCE OF EXPRESSION OF THE DETERMINANT
OF QUALITY OF EDUCATION**

***Abstract.** The paper presents the results of a survey of students on the level of the manifestation of some of the determinants of the higher education quality. According to the results of the analysis of the respondents' answers, it was established that the dominance of those components of the content of the phenomenon of higher education quality, which are associated with the formation of competitive advantages of the specialist and their ability to receive higher wages. According to the students' point of view the less important determinant in the formation of the categorical content of the quality of higher education is assigned to the determinants of a person's ability to carry out personal development and understand the senesce of the events surrounding them. The article substantiates the directions of improving the content and practice of using the regulatory mechanism of public administration to provide the higher education quality and offers to change the focus of attention in the interpretation of the content of the relevant category*

***Key words:** higher education quality; survey of students; level of the manifestation of the determinants of the category of the higher education quality ; standards of the higher education; criteria for assessing the of educational programs quality; mechanisms of the public administration*

Светлана Мороз

кандидат наук по государственному управлению, старший научный сотрудник учебно-научно-производственного центра, Национальный университет гражданской защиты; Харьков, Украина
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

Станислав Бука

доктор экономических наук, профессор, председатель сената, Балтийская Международная Академия (Латвия)
E-mail: info@bsa.edu.lv

Инта Бука

магистр делового администрирования, проректор по международной деятельности, Балтийская Международная Академия (Латвия)
E-mail: inta.buka@bsa.edu.lv

Владимир Мороз

доктор наук по государственному управлению, профессор, кафедра педагогики и психологии управления социальными системами, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»; Харьков, Украина
E-mail: moroz32@rambler.ru

**РЕЗУЛЬТАТЫ АНАЛИЗА МНЕНИЯ СТУДЕНТОВ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УВО
ОТНОСИТЕЛЬНО СИЛЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕТЕРМИНАНТ КАЧЕСТВА
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ОСНОВА ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЕГО
ОБЕСПЕЧЕНИЕМ**

Аннотация. В публикации представлены результаты опроса студентов относительно их мнения о силе проявления некоторых из детерминант качества высшего образования. В результате анализа ответов респондентов было установлено факт доминирования тех из составляющих содержания феномена качества высшего образования, которые связаны с формированием конкурентных преимуществ специалиста и его способностью к получению более высокой заработной платы. Наименьшая по силе проявления значимость в формировании категориального содержания качества высшего образования, по мнению студентов, отведена детерминантам возможности человека осуществлять личностное развитие и понимать смысл событий вокруг себя. В статье обоснованы направления совершенствования содержания и практики использования нормативно-правового механизма государственного управления обеспечением качества высшего образования, а также сформулированы предложения относительно изменения фокуса внимания в толковании содержания соответствующей категории.

Ключевые слова: качество высшего образования; опрос студентов; сила проявления детерминант категории качества высшего образования; стандарты высшего

Svitlana Moroz, Stanislav Buka, Inta Buka, Volodymyr Moroz

An extended abstract of a paper on the subject of:

“The results of the analysis of the students' opinions of the domestic universities of higher education about the level of manifestation of the determinants of the higher education quality as a basis for improvement of mechanisms of state management on the higher education quality”

Problem setting. A programme about the activity of Cabinet of Ministers of Ukraine which was recently approved with Verkhovna Rada of Ukraine determines the issues related with providing training for competitive specialists in the system of universities of higher education on the level of one of the most priority objectives of the Government for the next five years. Such level of attention to the higher education quality is due to the fact that only 25% of employers are satisfied with the level of training of specialists in the system of higher education. The complexity of the Government's programme task is related to the diversity of manifestations of the content of the higher education quality phenomenon and inequality of stakeholders thoughts about the strength of the manifestations of its determinants. Solving the problem connected with the importance of the determinants of the higher education quality in its final content will lead to improving of the effectiveness of the implementation of state policy in the field of higher education.

Recent research and publications analysis. The problematics of higher education quality, as well as the issue of its providing, always remain in the focus of the scientific attention of researchers. Among the latest publications of the relevant sphere we should pay attention to those which were published by V.P. Andrushhenko, V.P. Andrushchenko, Yu.V. Bekh, Ye.I. Pinchuk, N.G. Batechko, G.P. Klimova, V.I. Lugovy`j, Zh.V. Talanova, S.V. Mudra, O.G. Romanovs`ky, V.P. Sadkovyi and other scientists. We should pay attention to the

works of A. Craft, R. Dicker, M. Garcia, A. Kelly, H. Mulrooney, B. Ruben and other foreign researchers. Despite the a sufficient level of scientific study of the problematics of the higher education quality, some areas of its positioning in the framework of scientific knowledge are still open to further scientific research.

Paper objective. Basing on the results of the analysis of the students' point of view as for the level of manifestation of some of the determinants of the higher education quality phenomenon, to substantiate the ways to improve some of the mechanisms of public administration over providing of the higher education quality on both the University and state levels.

Paper main body. As a tool for obtaining information from students about the level of the manifestation of individual determinants of the higher education quality, the survey method in the form of interviews and questionnaires was chosen. With the help of the interview method, the wording of the questionnaire questions was clarified, as well as the variants of possible variants of answers were determined. 585 respondents aged 18 to 35 years from Kharkiv, Poltava, Sumy, as well as controlled by Ukraine parts of Donetsk and Lugansk regions took part in the survey, out of which 43 people acted as interviewees, and 542 students as respondents in the questionnaire procedure. Due to the results of analysis obtained from the respondents of the questionnaires there were identified such a significance of the determinants of the higher education quality forming its final content: to

be more competitive in the labour market – 30%; the ability to receive higher wages – 30%; the ability to ensure their positioning within a particular social group – 20%; the ability to obtain the full development of their personality – 12%; the ability to understand the nature and content of the surrounding events – 8%. The held research revealed the students' concentration on the material and career components of the content of the higher education quality phenomenon, as well as on the gradual loss of significance (weight) in the so-called humanitarian determinants. So, we have to state the contradiction to the provided in the law of Ukraine "on higher education" content of the category of the higher education quality (theoretical aspect) with its real actualization in the system of value orientations of students (practical aspect).

Conclusions of the research. *Taking into account the results of the survey we can make such conclusions.*

First of all, we propose to strengthen the block of social and humanitarian disciplines, especially in the framework of teaching of natural Sciences and mathematics, technology, sports and profile with the aim to ensure the compliance of practical activities which holds University of Higher Education about giving real meaning to the phenomenon of higher education quality defined in regulatory documents of Ukraine to the standards.

We also propose you to consider an opportunity to supplement the content of general competency standards for higher education, regardless of their industry sphere, regulations regarding the ability of the graduate to understand the content of social

and humanitarian development of a social object. Moreover, we propose to change the content of the criteria for assessing the educational program quality with the help of focusing on the attention of competencies' importance not only for the professional activity of the future specialist, but also for the realisation of the citizen's rights and duties.

Secondly, we propose to consider the possibility of government establishing free for access and qualitative in its content of massive online courses and the so-called open universities with the aim to compensate the loss society and the state gets from the objective process of reducing the number of Institutions of Higher Education and increasing the minimum amount (total) of test points of the External independent evaluation of a particular subject within the admission to an educational programme, as, nowadays, it is the vector regarding at the level of one of the possible ways to improve the quality of higher education. The creation of a network of relevant institutions will not only partially compensate for the inevitable reduction in the number of Universities of higher education lose state's human capital, but also create conditions for the full development of the individual outside the University. In addition, the use with the person of the opportunities allowing an individual development, which are offered online courses and open universities, on the one hand, can allow person to increase the level of their professional knowledge in the specialty, and on the other – actualizes the possibility of stratification transition from the one social group to another one without training in the traditional University of Higher Education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. *Проблематика якості вищої освіти, з огляду на свою неабияку значущість для забезпечення суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України постійно перебуває у*

межах кола професійної уваги як посадових осіб органів публічного управління, так і в фокусі наукових інтересів вчених. Питання забезпечення якості вищої освіти були визначені нещодавно затвердженою Програмою діяльності Кабінету Міністрів України на рівні пріоритетних до вирішення у межах реалізації заходів за

Ціллю 1.4. – «Випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці». В обґрунтуванні актуальності цієї мети автори Програми звертають увагу на незадоволеність основних стейкхолдерів якістю освітньої діяльності та якістю вищої освіти. За дослідженнями фахівців «понад 70% українців вважають якість вищої освіти в Україні середньою, низькою або дуже низькою» [21]. Серед основних напрямів діяльності Уряду щодо забезпечення досягнення вище наведеної мети законодавцем передбачено, з одного боку, створення необхідних для отримання якісної вищої освіти умов, а з іншого – формування ефективної за результатами дії та простої за процедурами адміністрування системи забезпечення якості вищої освіти. З метою врегулювання питань нормативно-правового забезпечення реалізації цих напрямів до Верховної Ради України в листопаді 2019 року планується внести на обговорення: Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти (норми щодо: вдосконалення змісту та процедур ліцензування освітньої діяльності; вступу на навчання до ЗВО; реалізації міждисциплінарних освітніх програм; забезпечення якості вищої освіти; реалізації принципу студентоцентрованого навчання; форм здобуття освіти та кваліфікаційних вимог до керівника ЗВО; змісту Національної рамки кваліфікацій тощо); зміни до Бюджетного та Податкового кодексів (норми щодо забезпечення реалізації принципу фінансової автономії ЗВО); Проекту Закону України «Про Національну систему кваліфікацій» (регулювання суспільних відносини щодо формування та розвитку кваліфікацій в Україні, а також визначення структури та особливостей функціонування Національної системи кваліфікацій) тощо. Кабінетом Міністрів України заплановано прийняття: Постанови «Про затвердження

формули розподілу обсягу видатків загального фонду державного бюджету між закладами вищої освіти на підготовку кадрів на умовах державного замовлення та забезпечення діяльності їх баз практики» (затвердження методики нормативного фінансування ЗВО); Постанови «Про деякі питання запровадження індикативної собівартості» (особливості використання індикативної собівартості освітньої послуги із здобуття вищої освіти в процесі обрахування видатків на оплату послуг з підготовки одного фахівця); нової редакції Постанови «Про затвердження Положення про дослідницький університет» (забезпечення відповідності змісту та практики функціонування інституту дослідницького університету нормам та традиціям розвитку європейського простору вищої освіти); змін до Постанови «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» (вдосконалення змісту Ліцензійних умов за рахунок уточнення формулювань окремих категорій та врегулювання окремих організаційних процедур) тощо.

Залишаючи поза увагою проблематику змісту відповідних нормативно-правових документів, адже цей аспект науково-аналітичної роботи заслуговує на окремий напрям в організації наукового пошуку, звернемо увагу на той факт, що питання забезпечення якості вищої освіти були визначені Загальними зборами Національної академії педагогічних наук України (НАПНУ) на рівні пріоритетних напрямів наукових досліджень на 2018–2022 рр. Третій розділ прийнятого за результатами роботи Загальних зборів НАПНУ документу актуалізує питання забезпечення якості вищої освіти через проблематику вимірюваної якості в освіті (методи і способи оцінювання якості освіти; контроль, діагностика та оцінювання результатів освітньої діяльності) та методологію і технологію проведення моніторингових досліджень в освіті [17].

Беручи до уваги вище наведене можемо констатувати той факт, що дослідження проблематики якості вищої освіти є не лише актуальним напрямом у розвитку змісту теоретико-методологічних засад концепції вимірювання якості у вищій освіті, що само по собі вже є достатньо значущим аргументом на користь необхідності організації наукових пошуків за відповідним напрямом наукового знання, а і затребуваним з боку суспільства і держави кроком, особливо в контексті їхньої відповідальності за реалізацію своїх освітніх функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблематика забезпечення якості вищої освіти з огляду на свій мультифункціональний зміст не є прерогативою виключно педагогічної наукової думки. Саме тому відповідна проблематика все далі частіше позиціонує у фокусі наукових пошуків виконаних у межах напрямів досліджень паспортів спеціальностей педагогічних, економічних, політичних, соціологічних, державно-управлінських тощо наук. Серед останніх наукових праць, зміст яких було присвячено розв'язанню тієї чи іншої наукової проблеми відповідного змістовного спрямування (вирішенню конкретного практичного завдання), слід звернути увагу на роботи В.П. Андрущенко, В.П. Беха, І.М. Предборської, Є.І. Пінчука (розглянуто проблематику якості вищої освіти в Україні через призму питань розбудови університету світового класу; визначено тенденції розвитку та форми сучасної університетської освіти в умовах соціально-економічних, культурних, екзистенціальних та технологічних реалій ХХІ століття) [24], Н.Г. Батечко (розглянуто категоріальний зміст феноменів «якість освіти» та «якість вищої освіти»; сформульовано основні принципи забезпечення якості освіти в національній вищій школі; визначено напрями

вдосконалення системи забезпечення якості вищої освіти в контексті змісту кращих європейських практик) [1], Г.П. Клімової (проведено аналіз якості потенціалу, процесу та результату вищої освіти; розглянуто місце та роль якості вищої освіти в процесі становлення та розвитку інноваційного суспільства в Україні) [6], В.І. Лугового, Ж.В. Таланової (ідентифіковано проблеми забезпечення якості вищої освіти та запропоновано напрями їх розв'язання) [8], С.В. Мудрої (розглянуто особливості формування та функціонування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти) [13], Є.І. Сокола, О.Г. Романовського, Н.В. Підбуцької, Т.В. Гур, А.Є. Книш, В.В. Шаполової (розглянуто особливості функціонування системи забезпечення якості вищої освіти на університетському рівні; проведено аналіз ефективності використання методів діагностики рівня сформованості загальних компетентностей) [22] та багатьох інших вчених.

Серед зарубіжних вчених, до кола наукових інтересів яких входили питання забезпечення якості вищої освіти, слід виділити Р. Діскер, М. Гарсію, А. Келлі, Х. Малруні (розкрито зміст підходів до тлумачення категорії якості в освіті; проведено аналіз думки студентів, науково-педагогічних працівників та роботодавців щодо найбільш значущих характеристик випускників університетів) [28], М. Квіска (проведено аналіз практики професійної діяльності університетських установ в Європі; розглянуто місце та роль академічної спільноти у забезпеченні якості професійної діяльності університетів) [5], А. Крафт (порівняно системи забезпечення якості вищої освіти в різних країнах світу; визначено місце та роль міжнародних інституцій у забезпеченні якості вищої освіти) [26], Б.Д. Рубена (розглянуто феномен якості вищої освіти в контексті професійної діяльності університету; обґрунтовано критерії оцінювання якості вищої освіти) [27] та інших дослідників.

Окремі питання порушеної проблематики були розглянуті нами під час попередніх напрямів наукового пошуку [10, 11], а отже ця публікація може сприйматися на рівні логічного продовження їх змісту.

Проведений аналіз галузевого та тематичного спрямування проблематики якості вищої освіти у межах наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить, по-перше, про міжгалузеву природу формування та розвитку феномену якості вищої освіти (відповідна категорія є предметом наукової уваги у межах різних галузей наукового знання), а по-друге, про домінування саме тих із напрямів наукового пошуку, зміст яких пов'язано з особливостями розбудови моделей оцінювання якості вищої освіти на університетському та державних рівнях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Не дивлячись на достатній рівень наукової уваги до проблематики якості вищої освіти деякі з питань її прояву все ще залишаються відкритими для наукових пошуків. В контексті змісту розроблених Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти у співпраці з Європейським союзом студентів та Європейською асоціацією університетів Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, а саме тієї його частини яка присвячена обґрунтуванню принципу студентоцентрованого навчання і викладання, участь студентів у моніторингу забезпечення ЗВО якості освітньої діяльності та якості вищої освіти є не лише актуальним об'єктом наукових досліджень, а і дієвим механізмом вдосконалення змісту та практики функціонування систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. У межах цих векторів наукової роботи недостатньо дослідженими залишаються питання з'ясування та аналізу думки студентів щодо тих чи інших аспектів прояву порушеної проблематики.

Існуючи у межах вітчизняної наукової літератури результати аналізу думки стейкхолдерів щодо якості вищої освіти, як правило, обмежуються оцінкою її рівня науково-педагогічними працівниками, що не лише звужує зміст відповідного питання, а і не уможливлює отримання дослідником всебічно обґрунтованого наукового результату. З'ясування думки студентів (здобувачів вищої освіти) щодо детермінант якості вищої освіти, тобто визначення основних чинників впливу на «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг» [18], не лише може бути розглянуто на рівні перспективного напряму в організації наукових пошуків (теоретичний аспект), а і є обов'язковим напрямом роботи суб'єктів забезпечення якості вищої освіти, як в контексті дотримання згаданого вище принципу студентоцентрованого навчання і викладання, так і у межах вдосконалення змісту та практики реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами аналізу думки студентів щодо сили прояву окремих детермінант феномену якості вищої освіти, обґрунтувати напрями вдосконалення окремих з механізмів державного управління забезпеченням якості вищої освіти на університетському та державному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед методів наукового пізнання, використання яких може забезпечити досягнення вище сформульованої мети на достатньому рівні, автори публікації звернули увагу на метод опитування, а саме на такі його інструменти як опитування та інтерв'ю. Наше вподобання щодо використання саме методу опитування було обумовлено тим фактом, що опитування традиційно

вважається одним з найбільш ефективним методів збору даних. На думку Т.О. Лукіної опитування є «найбільш популярним методом збору інформації, який дає можливість отримувати надійну інформацію, що піддається статистичній обробці» [9]. Використання методу опитування забезпечує досліднику можливість використати знання і досвід респондентів (експертів) щодо фокусу наукової уваги для виявлення найбільш істотних та складних аспектів досліджуваної проблеми, а також забезпечити достатній рівень обґрунтування висновків, а відповідно і практичну значущість опрацьованих рекомендацій [4]. За дослідженнями С.С. Яремчука використання методу опитування може забезпечити отримання вченим понад 90% інформації про об'єкт наукової уваги [25, с. 45]. Не поділяючи думку вченого щодо визначеного ним відсотку, погодимось з ним в частині того результату його дослідження, у межах якого він стверджує про ефективність та надійність використання методу опитування для збирання первинної соціологічної інформації. Про ефективність використання методу опитування для збору первинної інформації, хоча безумовно й на опосередкованому рівні, свідчить факт порівняно тривалої історії його розвитку. Відомо, що технологія опитування певних соціальних груп використовувалась суб'єктами управління, починаючи з часів Древнього Єгипту та мала за мету з'ясування думки соціального об'єкту управління щодо тих чи інших питань суспільно-економічного розвитку. На думку В.І. Паниотто та Н.М. Харченко, перше з опитувань, яке має документальне підтвердження факту свого існування, датується 1824 роком [16]. Отже, майже 200-річна історія масового використання методу опитування забезпечила такий розвиток його методології, який дозволяє вести мову, не лише про його умовну досконалість та універсальність як

інструменту отримання знань про предмет наукової уваги, а і про його здатність забезпечити надходження до суб'єкту опитування в цілому об'єктивної інформації. Разом з тим, слід розуміти, що отримані за результатом опитування дані лише тоді матимуть свою цінність для об'єктивної характеристики предмету наукової уваги, коли будуть доповнені інформацію здобутою за допомогою інших методів наукового пізнання [4]. Обґрунтування доцільності використання саме методу опитування для з'ясування детермінант категоріального змісту феномену якості вищої освіти не є предметом нашої безпосередньої уваги, тому вважаємо за можливе обмежитись вище наведеними узагальненнями та перейти до висвітлення результатів проведеного нами опитування.

Проведення опитування відбулось у межах авторського позагрантового проекту «Оцінка якості вищої освіти». Концепція реалізації проекту передбачала проведення опитування студентів вітчизняних та зарубіжних ЗВО, а також порівняння отриманих результатів. У якості співорганізаторів опитування взяли участь Інститут міжнародної та порівняльної освіти Пекінського педагогічного університету (м. Пекін, Китай) та Балтійська Міжнародна Академія (м. Рига, Латвія). Окремі з результатів аналізу відповідей китайських та латвійських студентів були нами оприлюднені у межах попередньо реалізованих напрямів наукових пошуків [2, 12, 15], тому у межах цієї публікації ми зосередимось на аналізі думки вітчизняних студентів.

Реалізація програмних заходів проекту «Оцінка якості вищої освіти», передбачала складання змісту (формулювання запитань) відповідної анкети. На думку прихильників використання методу опитування у вигляді анкетування, складання змісту анкети є найбільш відповідальним завданням дослідника. Саме від виваженості та

точності формулювання організатором дослідження запитань, рівно як і від формулювання змісту варіантів відповіді на них, у кінцевому випадку залежить об'єктивність отриманої інформації. Іншими словами, точність та лаконічність визначення вченим фокусу наукової уваги впливає, як на рівень розуміння респондентом змісту запитання, так і на загальну об'єктивність оцінювання відповідного предмету дослідження (підсумковий результат). Для мінімізації ризику нерозуміння респондентами змісту питань анкети, а також виявлення найбільш поширених варіантів відповідей на них, організаторами опитування (авторами публікації) було проведено вибіркове інтерв'ю з потенційними респондентами. В інтерв'ю взяли участь 43 студенти, які здобувають вищу освіту на другому (магістерському) рівні. Вибір у якості респондентів саме студентів магістерських програм було обумовлено їх певною концептуальною зрілістю щодо здатності обговорювати питання якості вищої освіти на більш-менш фаховому рівні. З одного боку, такі студенти вже мають досвід навчання у ЗВО та, як правило, і первинний досвід професійної діяльності, а з іншого – все ще перебувають у статусі безпосередньої об'єкту навчальної комунікації. Попередній досвід навчання та професійної діяльності слухачів магістерських програм, у поєднанні з в цілому сформованою системою соціальних норм (розуміння місця та ролі прав та обов'язків людини в суспільстві; наявність практик відповідальної поведінки та виваженої і всебічної оцінки явищ тощо) дозволяє вести мову про їхню здатність виступати в ролі радників (в процесі корегування змісту анкети) та експертів (в процесі оцінювання рівня прояву тих чи інших характеристик об'єкту безпосередньої уваги). За результатами інтерв'ювання студентів авторами дослідження були скореговані деякі з запитань анкети (організаторам

дослідження вдалося досягти такого рівня формулювання питань, за якого потенційні респонденти однозначно розуміли їх зміст) та відібрані найбільш актуальні відповіді на них. На можливість безпосередньої участі студентів в оцінюванні якості вищої освіти на рівні експертів звертають увагу В.М. Бабаєв та В.П. Садковий. На думку вчених, здобувачі вищої освіти можуть бути залучені до моніторингу якості вищої освіти, як на університетському так і на державному рівнях [14]. Ми цілком підтримуємо таку думку дослідників, а отже, вважаємо за доцільне залишити її зміст без коментарів та визначити розгляд здатності (готовності) студентів до об'єктивного оцінювання феномену якості вищої освіти у на рівні одного з перспективних напрямів наших подальших наукових пошуків.

В опитуванні взяли участь 542 респонденти (студенти) віком від 18 до 35 років з Харківської, Полтавської, Сумської, а також підконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей. Безумовно, кількість та якість залучених до опитування респондентів (студентів) не дозволяють нам вести мову про його репрезентативність. Отже, наведені за результатами аналізу відповідей респондентів узагальнення можуть бути використані суб'єктами реалізації державної політики у сфері вищої освіти лише на рівні інформаційних матеріалів під час опрацювання управлінських рішень. Крім того, отримані результати можуть мати у тому числі й теоретичний характер, наприклад, в контексті виявлення тих з детермінант якості вищої освіти, вплив на які з боку суб'єктів управління може забезпечити відчутну та прогнозовану рефлексію відповідної системи.

Серед питань анкети, які були запропоновані студентам для відповіді, було у тому числі і те з них, зміст якого зосереджувався на визначенні сили прояву окремих детермінант якості вищої освіти. Іншими словами, респондентам було

запропоновано оцінити значущість окремих характеристик у формуванні підсумкового змісту феномену якості вищої освіти. Результати відповідей респондентів

щодо значущості окремих характеристик якості вищої освіти для її здобувачів подано на рисунку 1.

Рисунок 1 – Розподіл вподобань респондентів щодо визначення сили прояву окремих з детермінант категорії «якість вищої освіти»

Результати аналізу відповідей респондентів (студентів) щодо оцінювання сили впливу окремих з детермінант категорії якості вищої освіти, у межах її підсумкового змісту, дозволяють сформулювати такі основні узагальнення.

По-перше, переважна більшість респондентів визначила детермінанти «бути конкурентним на ринку праці» та «можливість отримати більш високий рівень заробітної плати» на рівні основних характеристик підсумкової якості вищої освіти (кожна з детермінант була оцінена респондентами на рівні 30%). З огляду на той факт, що ці характеристики перебувають у діалектичній єдності між собою (залежність очікуваного рівня заробітної плати від рівня конкурентоспроможності фахівця на ринку праці) можемо стверджувати про домінування матеріальної складової в оцінюванні респондентами категорії якості вищої освіти. Іншими словами, на думку студентів, вища освіта може вважатися

якісною за умови її можливості (здатності) впливати на темпи та вектори кар'єрного зростання фахівця та поступове підвищення рівня його добробуту. Такий результат суттєво відрізняється від відповідного за напрямом оцінювання результату аналізу відповідей латвійських та китайських студентів. У межах цієї публікації ми не ставимо за мету проведення порівняльного аналізу, а отже вважаємо за можливе обмежитись лише констатацією вище наведеного факту.

Отриманий нами результат дещо суперечить змісту наведеного у Законі України «Про вищу освіту» визначенню категорії якості вищої освіти. У межах норми п. 23 статті 1 законодавець тлумачить відповідну категорію як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг» [18]. Наведене визначення не пов'язує якість вищої освіти з її

спроможністю забезпечити (прийняти участь у забезпеченні) потреби особи, яка її здобула. Виникає достатньо суперечлива ситуація, за якою якість сприймається не на рівні інструменту (умови) задоволення потреб, а є певною самоціллю. Цікаво, що попередня редакція Закону України «Про вищу освіту» тлумачила якість вищої освіти через призму сукупності «якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства» [19]. Таке тлумачення якості вищої освіти є більш відповідним до результатів опитування студентів, адже його зміст апелює до здатності задоволення особистих матеріальних потреб. Безумовно, феномен якості вищої освіти не повинен розглядатися виключно через призму матеріальних цінностей, адже у широкому контексті якість вищої освіти не обмежується характеристикою своєї здатності задовольняти особисті та суспільні духовні і матеріальні потреби, а поширюється у тому числі й на результати ретрансляції університетською інституцією так званих знань поколінь.

По-друге, достатньо несподіваним для організаторів дослідження став факт констатації респондентами порівняно високої значущості впливу детермінанти «можливість забезпечити своє позиціонування у межах певної соціальної групи» (20%) у межах формулювання підсумкового змісту феномену якості вищої освіти. Несподіваність організаторів дослідження щодо отриманого результату була обумовлена позицією переважної більшості респондентів щодо відносної обмеженості впливу цієї детермінанти. Нагадаємо, що кожне запитання анкети, так само як і формулювання варіантів відповідей на нього, було попередньо обговорено з потенційними респондентами. Виявлена розбіжність між думкою осіб

обраних для інтерв'ю (43 студента) та думкою респондентів (542 студента) щодо впливу якості вищої освіти на соціальний статус особи, яка її здобула, є одним з небагатьох виключень у межах цього дослідження. У переважній своїй більшості думка обраних для інтерв'ю осіб в цілому відповідала думці представників генеральної сукупності. Отже, не зважаючи на той факт, що останнім часом вища освіта все далі частіше перетворюється на так званий масовий продукт (товар) та поступово втрачає ознаки елітарності, її якість все ще має свій вплив у межах процесів стратифікації суспільства. Тут ми можемо вести мову про актуалізацію питання якості у межах масової та елітарної освітньої діяльності ЗВО. Отже маємо цілком обґрунтоване питання щодо здатності вищої освіти забезпечити свою якість у межах майже всеохоплюючої вищої освіти. Відповідь на це питання не є очевидною та такою, яка може бути сформульована за результатами проведеного нами дослідження. За інформацією фахівців Світового банку показник охоплення населення вищою освітою в Україні зріс з приблизно 45% у 1992 році до 80% на сьогоднішній день [3, с. 11]. Для порівняння у країнах Європи відповідний показник є значно меншим.

На нашу думку, у сучасному суспільстві факт здобуття вищої освіти все далі частіше втрачає свої потенціали щодо забезпечення досягнення особою певного соціального статусу. Іншими словами вища освіта перестає бути обов'язковою умовою (гарантією) переходу особи з однієї соціальної групи в іншу. Разом з тим, отримані за результатами аналізу відповідей респондентів дані свідчать про той факт, що студенти все ще розглядають вищу освіту на рівні одного з основних інструментів так званого «соціального ліфту».

По-третє, за результатами аналізу думки респондентів щодо значущості окремих з детермінант якості вищої освіти

у формуванні узагальненого змісту відповідної категорії було встановлено той факт, що «можливість отримати всебічний розвиток своєї особистості» та «здатність розуміти сутність та зміст подій навколо себе» отримали найменший рівень підтримки (12% та 8% відповідно) з боку студентів. Вище ми звернули увагу на той факт, що до анкети були включені лише ті варіанти доступних до вибору респондентом відповідей, які набули своєї підтримки з боку експертів під час попередньо проведених вибіркового інтерв'ю. Іншими словами, сам факт включення відповідних детермінант до анкети вже сам по собі свідчить про їх неабияку значущість. Разом з тим, у межах запропонованого організаторами дослідження переліку рівень значущості саме цих детермінант був оцінений на мінімальному рівні. Залишаючи напрям порівняльного аналізу між думкою студентів вітчизняних та зарубіжних ЗВО для окремого напрямку в організації наукових пошуків, звернемо увагу на той факт, що згадані вище детермінанти в оцінюванні латвійських та китайських студентів набули принципово іншої значущості (в оцінюванні студентів: латвійських ЗВО – 2% та 10% відповідно; китайських ЗВО – 8% та 32% відповідно).

Порівняно низька значущість детермінант можливості отримання розвитку особистості та здатності розуміння подій у межах підсумкового змісту феномену якості вищої освіти, на нашу думку, може бути пояснена через призму зниження кількості кредитів передбачених освітніми програмами на засвоєння дисциплін так званого гуманітарного блоку знань. Своєрідна другорядність гуманітарного знання відповідно до фахового (спеціалізованого, профільного), особливо у межах обсягів освітніх програм природничо-математичного, технологічного та спортивно-оздоровчого спрямування (профілю), не лише завдає руйнівного впливу змісту вищої освіти

(норма закону України «Про вищу освіту» тлумачить визначення вищої освіти через призму сукупності «систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей ...» [18]), а і негативно впливає на розвиток трудового потенціалу держави (система ціннісних орієнтацій людини (суспільства) є складовою якісних характеристик її (його) трудових можливостей).

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи вище наведене можемо сформулювати такі основні висновки.

1. Розглядаючи зміст сформульованої у Законі України «Про освіту» мети освіти, а саме акцент законодавця на необхідності «всебічного розвитку людини як особистості» та «вихованні відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [20], а також з огляду на порівняно невисоку значущість відповідних до цілей освіти детермінант якості вищої освіти в експертних оцінках студентів, вважаємо за необхідне підсилити місце та роль гуманітарного блоку дисциплін в системі підготовки фахівців з вищою освітою. Реалізація цієї пропозиції на практиці може бути здійснена через увагу держави до змісту стандартів вищої освіти та освітніх програм, наприклад в контексті механізмів їх складання та акредитації. Внесення до загальних компетентностей стандартів вищої освіти, принаймні тих з них, які розробляються для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, обов'язкових норм щодо здатності випускника розуміти зміст соціально-гуманітарного розвитку соціального об'єкту (людини, організації суспільства) на індивідуальному та суспільному рівнях, так само як і зміна змісту критеріїв оцінювання якості освітньої програми, у

межах «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», а саме до змісту критерію №2 «Структура та зміст освітньої програми» [7] в частині зміні акценту п. 5 з «компетентності, потрібної для подальшої професійної діяльності» на «компетентності які потрібні для подальшої професійної діяльності та відповідальної реалізації прав і обов'язків громадянина», на нашу думку, не лише забезпечить узгодження положень окремих нормативно-правових актів, а і сприятиме розвитку людського капіталу суспільства.

Проблематика гуманізації та гуманітаризації змісту вищої освіти набула свого розвитку в концепції формування національної гуманітарно-технічної еліти (автори концепції Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ та О.С. ПОНОМАРЬОВ). Відповідна концепція послідовно реалізується в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» за участі кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І.А. Зязюна [23] та може бути прийнята іншими ЗВО до уваги, як для вдосконалення змісту освітніх програм та якості навчально-виховної роботи (використання потенціалів кафедр гуманітарного блоку навчальних дисциплін в системі фахової підготовки майбутніх інженерів), так і для підвищення якості освітньої діяльності ЗВО.

2. Враховуючи відносно високу оцінку респондентами рівня значущості впливу детермінанти «можливість забезпечити своє позиціонування у межах певної соціальної групи» на якість вищої освіти, а також з огляду на об'єктивні процеси поступового скорочення кількості ЗВО, так само як і наявну тенденцію до підвищення так званого порогового балу (мінімальна кількість (сума) тестових балів зовнішнього незалежного оцінювання з певного предмета) для вступу у ЗВО, вважаємо за необхідне розглянути можливість запровадження у дію механізму

розвитку людини, та як наслідок її стратифікаційного переходу з однієї соціальної групи до іншої, поза межами системи вищої освіти, але з використанням потенціалів ЗВО. Іншими словами, з метою компенсації зменшення можливостей в отриманні особою вищої освіти (підвищення вимогливості до рівня знань абітурієнтів, так само як і поступове скорочення кількості ЗВО, неминуче відіб'ється, як на кількості абітурієнтів які відповідатимуть більш суворим вимогам щодо рівня так званого прохідного балу, так і на рівні пропозиції кількості запропонованих ЗВО для вступу місць), а також з огляду на необхідність створення умов для саморозвитку зацікавлених у ньому осіб, держава може (повинна) запропонувати випускникам загальноосвітніх навчальних закладів певну альтернативу в отриманні знань поза межами системи вищої освіти. На нашу думку, такою альтернативою можуть стати запровадження державою безкоштовних за рівнем доступу та якісних за змістовним наповненням масових онлайн курсів та відкритих університетів. Безумовно, використання потенціалів цих інститутів для саморозвитку особистості, як правило не розглядається суспільством на рівні механізмів отримання професійної кваліфікації та спеціальності за фахом, але реалізація їх можливостей може не лише компенсувати побічні ефекти (втрати суспільства) від підвищення якості вищої освіти, наприклад, за рахунок скорочення мережі ЗВО та підвищення вимогливості до рівня знань абітурієнтів, а і забезпечити певний розвиток, як безпосередньо самих продуктивних сил економічної підсистеми суспільства, так і людського капіталу держави в цілому.

Вище сформульовані узагальнення та висновки не вичерпують проблематики розгляду змісту феномену якості вищої освіти здійсненого через призму думки стейкхолдерів процесу її забезпечення, а лише доповнюють інформаційне підґрунтя

щодо подальшого розвитку відповідної наукової проблематики. Серед перспективних напрямів в організації подальших наукових пошуків слід звернути увагу на ті з них, змістовне спрямування яких зосереджено на питаннях визначення думки роботодавців, а також наукових і

науково-педагогічних працівників щодо рівня значущості окремих з детермінант якості вищої освіти. Крім того, фокусом уваги дослідників може стати проблематика порівняння думок студентів вітчизняних та зарубіжних ЗВО.

Список літератури:

1. Батечко, Н. Г. (2017) Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів. Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки). № 3 – 4. С. 12–19.

2. Мороз, С. А., Бука, И. С., Мороз, В. М. & Грень, Л. Н. (2019) Детермінанти качества высшего образования: значимость и сила влияния (по результатам экспертного оценивания студентов Балтийской Международной Академии, Латвия). *Научно-методический журнал КазНПУ «Педагогика и психология»*. №1. С. 74 – 80.

3. Дослідження сфери освіти в Україні. *Новини: 01.10.2019. Світовий банк*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>

4. Ельмеев, В. Я. & Овсянников, В. Г. (1999) Прикладная социология: Очерки методологии. СПб.: Издательство С. Петербургского государственного университета, 296 с.

5. Квієк, М. (2018) Університет у добу перемін: інституції і академічні кадри в умовах зростаючої конкуренції; перекл. Р. Скакун. Київ: Таксон, 473 с.

6. Клімова, Г. П. (2017) Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2(33). С. 65 – 73.

7. Критерії оцінювання якості освітньої програми. Акредитація. *Національне агентство із забезпечення*

якості вищої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Критерії.pdf>

8. Луговий, В. І. Таланова, Ж. В. (2013) Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання. *Вища освіта України*. № 3. С. 6 – 10.

9. Лукіна, Т. О. (2012) Технологія розробки анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем: методичний посібник. Миколаїв: ОППО, 32 с.

10. Мороз, С. А. & Мороз В. М. (2015) Порядок та умови вступу до докторантури як елемент правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої освіти. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 3. С. 127 – 134.

11. Мороз, С. А., Мороз, В. М. & Домбровська, С. М. (2016) Французька модель підготовки науково-педагогічних кадрів: особливості розбудови та перспективи використання для розвитку трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ. *Вісник НУЦЗУ. Серія «Державне управління»*. Вип. 1 (4). С. 213 – 222.

12. Мороз, С. А. (2019) Відповідність університетських знань вимогам ринку праці: аналіз думки студентів з Китаю. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Управління та адміністрування»*. № 8 (37). С. 46 – 70

13. Мудра, С. В. (2015) Теоретичні і технологічні засади формування системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. № 2. С. 54 – 63.

14. Мороз, В. М., Садковий, В. П., Бабаєв, В. М. & Мороз С. А. (2018) Онлайн

опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*. № 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>

15. Мороз, С. А., Бука, І. С., Бука, С. А. & Мороз, В. М. (2018) Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія. *Вісник НУЦЗУ. Серія «Державне управління»*. Вип. 2 (9). С. 282 – 295.

16. Паниотто, В. & Харченко, Н. (2012) Кризис в методах опроса и пути его преодоления. *Социология: теория, методы, маркетинг*. № 1. С. 3 – 19.

17. Пріоритетні напрями наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. Головна. Національної академії педагогічних наук України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>

18. Про вищу освіту. (2014) Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Офіційний вісник України*. № 63. С. 7.

19. Про вищу освіту (2002) Закон України від 17 січня 2002 року № 2984-III. *Офіційний вісник України*. № 8. С. 1.

20. Про освіту (2017) Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. № 78. С. 7.

21. Програма діяльності Кабінету Міністрів України Діяльність. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://program.kmu.gov.ua>

22. Сокол, Є. І., Романовський, О. Г. & Підбуцька, Н. В. та інші (2019) Психолого-педагогічна кваліметрія в оцінці якості освіти майбутніх фахівців у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». *Теорія та практика управління соціальними системами*. № 3. С. 38 – 55.

23. Романовський, О. Г. (2009) Культурно-історичні витоки ідеї підготовки національної гуманітарно-технічної еліти.

Теорія і практика управління соціальними системами. № 3. С. 3 – 9.

24. Андрущенко, В. П., Предборська, І. М., Пінчук, Є. А. & Степаненко, І. В. та ін. (2014) Феномен університету в контексті «суспільства знань»: монографія. К., 256 с.

25. Яремчук, С. С. (2015) Соціологія: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 240 с.

26. Craft, A. (2018) International Developments in Assuring Quality in Higher Education. Alma Craft. London: Routledge, 208 p.

27. Ruben, B. D. (2018) Quality in higher education. Brent D. Ruben. London: Routledge, 68 p.

28. Dicker, R., Garcia, M., Kelly, A. & Mulrooney, H. (2019) What does 'quality' in higher education mean? Perceptions of staff, students and employers. *Studies in Higher Education*. Vol. 44, Iss. 8. P. 1425 – 1441.

Reference:

1. Batechko, N. H. (2017) *Yakist vyshchoi osvity v konteksti synerhii naukovykh pidkhodiv* [Quality of higher education in the context of synergy of scientific approaches] *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. Serii: pedahohichni nauky*. № 3-4 (52 – 53). P. 12 – 19 [in Ukrainian]

2. Moroz, S. A., Buka, Y. S., Moroz, V. M., & Hren, L. N. (2019) *Determinanty kachestva vyssheho obrazovanyia: znachymost y syla vlyianyia (po rezultatam ekspertnoho otsenyvanyia studentov Baltyiskoi Mezhdunarodnoi Akademyy, Latvyia)* [Determinants of Higher Education Quality: Significance and Power of Influence (According to the Expert Evaluation of Students of the Baltic International Academy, Latvia)]. *Visnyk NUTsZU. Serii «Derzhavne upravlinnia»*. № 1. P.74–80 [in Ukrainian]

3. *Doslidzhennia sfery osvity v Ukraini* [Education Survey in Ukraine] (2019) Svitovyi bank. – World Bank. Access mode: <http://documents.worldbank.org/curated/en/79>

0931568661644788/pdf/Overview.pdf

[in Ukrainian]

4. Elmeev, V. Ya. & Ovsiannykov, V. H. (1999) *Prykladnaia sotsyolohyia: Ocherky metodolohyy* [Applied Sociology: Essays on Methodology]. SPb.: Yzdatelstvo S.-Peterburhskoho hosudarstvennoho unyversyteta. [in Russian]

5. Kviiek M. (2018) *Universytet u dobu peremin: instytutsii i akademichni kadry v umovakh zrostaiuchoi konkurentsii* [University for a Change Day: Institutions and Academic Staff in a Growing Competition]. Kyiv: Takson. [in Ukrainian]

6. Klimova, H. P. (2017) *Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity yak priorytetna determinanta stanovlennia innovatsiinoho suspilstva v Ukraini* [Quality Assurance in Higher Education as a Priority Determinant of the Innovative Society in Ukraine] *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. № 2 (33). P. 65 – 73 [in Ukrainian]

7. *Kryterii otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy* [Criteria for evaluating the quality of the educational program]. Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. Access mode: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Kryterii.pdf> [in Ukrainian]

8. Luhovyi, V. I. & Talanova, Zh. V. (2013) *Yakist vyshchoi osvity v Ukraini: problemy zabezpechennia ta vyznannia* [Quality of Higher Education in Ukraine: Problems of Provision and Recognition] *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 3 P. 6 – 10 [in Ukrainian]

9. Lukina, T. O. (2012) *Tekhnolohiia rozrobky anket dlia monitorynhovykh doslidzhen osvitnikh problem: metodychnyi posibnyk* [Technology of developing questionnaires for monitoring studies of educational problems: a methodical manual]. Mykolaiv: OIPPO. [in Ukrainian]

10. Moroz, S. A. & Moroz, V. M. (2015) *Poriadok ta umovy vstupu do doktorantury yak element pravovoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia yakistiu*

pidhotovky fakhivtsiv na naukovomu rivni vyshchoi osvity [The order and conditions for admission to doctoral studies as an element of the legal mechanism of state management of the quality of training of specialists at the scientific level of higher education]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 3. P. 127 – 134 [in Ukrainian]

11. Moroz, S. A., Moroz, V. M. & Dombrovskaya, S. M. (2016) *Frantsuzka model pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv: osoblyvosti rozbudovy ta perspektyvy vykorystannia dlia rozvytku trudovoho potentsialu vitchyznianykh VNZ* [The French model of training of scientific and pedagogical staff: features of development and prospects of use for development of labor potential of domestic universities]. *Visnyk NUTsZU. Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*. № 1 (4). P. 213 – 222 [in Ukrainian]

12. Moroz, S. A. (2019) *Vidpovidnist universytetskykh znan vymoham rynku pratsi: analiz dumky studentiv z Kytaiu* [Compliance of University Knowledge with Labor Market Requirements: An Analysis of Chinese Students' Opinion]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia»*. № 8 (37). P. 46 – 70 [in Ukrainian]

13. Mudra, S. V. (2015) *Teoretychni i tekhnolohichni zasady formuvannia systemy vnutrishnoho zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini* [Theoretical and technological bases of formation of system of internal quality assurance of higher education in Ukraine]. *Aktualni problemy pedahohiky, psykhologii ta profesiinoi osvity*. № 2. P. 54 – 63 [in Ukrainian]

14. Moroz, V. M., Sadkovyi, V. P., Babaiev, V. M. & Moroz, S. A. (2018) *Onlain opytuvannia studentiv u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity* [Online survey of students in the quality assurance system of higher education] *Informatsiini tekhnologii ta zasoby navchannia*. № 6. Access mode: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415> [in Ukrainian]

15. Moroz, S. A., Buka, I. S., Buka, S. A., & Moroz, V. M. (2018) *Otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity studentamy yak element systemy derzhavnoho kontroliu za yakistiu nadannia osvity posluh zakladamy vyshchoi osvity (na prykladi opytuvannia studentiv Baltiiskoi Mizhnarodnoi Akademii, Latviia)* [Assessing the quality of higher education by students as an element of the system of state control over the quality of the provision of educational services to institutions of higher education (on the example of a survey of students of the Baltic International Academy, Latvia)]. *Visnyk NUTsZU. Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*. № 2 (9). P. 282 – 295 [in Ukrainian]
16. Panyotto, V., & Kharchenko, N. (2012) *Kryzys v metodakh oprosa y puty eho preodolenyia* [Crisis in survey methods and ways to overcome it]. *Sotsyolohyia: teoriia, metody, marketynh*. № 1. P. 3 – 19 [in Ukrainian]
17. *Priorytetni napriamy naukovykh doslidzhen NAPN Ukrainy na 2018–2022 rr.* [Priority directions of scientific researches of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2018–2022]. *Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. Access mode: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>
18. *Pro vyshchu osvitu. Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1 556-VII* [About higher education. Law of Ukraine dated 01.07.2014 No. 1 556-VII] *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 63. P. 7 – 14 [in Ukrainian]
19. *Pro vyshchu osvitu. Zakon Ukrainy vid 17.01.2002 r. № 2984-III* [About higher education. Law of Ukraine dated 17.01.2002 No. 2984-III] *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 8. P. 1 [in Ukrainian]
20. *Pro vyshchu osvitu. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII* [About higher education. Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. № 2145-VIII] *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 78. P. 7 [in Ukrainian]
21. *Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy* [Program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine], *Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy*. Access mode: <https://program.kmu.gov.ua> [in Ukrainian]
22. Sokol, Ye. I., Romanovskyi, O. H., & Pidbutska N. V. (2019) *Psykhologohopedahohichna kvalimetriia v otsyntsi yakosti osvity maibutnikh fakhivtsiv u Natsionalnomu tekhnichnomu universyteti «Kharkivskyi politekhnichnyi instytut»* [Psychological and pedagogical qualimetry in the evaluation of the quality of education of future specialists at the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"]. *Teoriia ta praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*. № 3. P. 38 – 55 [in Ukrainian]
23. Romanovskyi, O. H. & Ponomarov, O. S. (2009) *Kulturno-istorychni vytoky idei pidhotovky natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity* [Cultural and historical origins of the idea of preparing the national humanitarian and technical elite]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*. № 3. P. 3 – 9 [in Ukrainian]
24. Andrushchenko, V. P., Predborska, I. M., Pinchuk, Ye. A., & Stepanenko, I. V. (2014) *Fenomen universytetu v konteksti «suspilstva znan»: monohrafiia* [The phenomenon of the university in the context of the "knowledge society": monograph]. K. [in Ukrainian]
25. Yaremchuk, S. S. (2015) *Sotsioloheia: navch. posibnyk* [Sociology: Educ. manual] Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. [in Ukrainian]
26. Craft, A. (2018) *International Developments in Assuring Quality in Higher Education*. Alma Craft. London: Routledge, 208 p.
27. Ruben, B. D. (2018) *Quality in higher education*. Brent D. Ruben. London: Routledge, 68 p.
28. Dicker, R., Garcia, M., Kelly, A. & Mulrooney, H. (2019) What does 'quality' in higher education mean? Perceptions of staff, students and employers. *Studies in Higher Education*. Vol. 44, Iss. 8. P. 1425 – 144.

Стаття надійшла до редколегії 12.12.2019